

Houtkoop-Steenstra, Hanneke (2000) *Interaction and the Standardized Survey Interview. The Living Questionnaire*. Cambridge: Cambridge University Press (besproken in KWALON 22, 8(1), 33-36)

Kleijer, Henk (2002) Snelle meningen, directe emoties? Geluiden uit de virtuele werkelijkheid. KWALON 21, 7(3), 2-3.

Stroeken, Harry (2000) *Kleine psychologie van het gesprek*. Amsterdam: Boom (besproken in KWALON 20, 7(2), 50-52).

Over actieonderzoek

Gaby Jacobs

Een handboek heeft de pretentie van een andere orde te zijn dan een bundel met verschillende bijdragen en iets toe te voegen aan de bestaande literatuur op een bepaald terrein. Volgens het *Wolters Nederlands Woordenboek* is een handboek een boek waarin een beknopte samenvatting wordt gegeven van een tak van wetenschap. In die zin zou het zowel voor de beginneling die zich op een bepaald terrein snel wil inwerken een geschikt medium zijn, maar ook voor gevorderden die het als een soort naslagwerk kunnen gebruiken. Met dit in mijn achterhoofd heb ik het handboek gelezen.

Het *Handbook of Action Research* is een lijvig boekwerk dat handelt over allerlei vormen van onderzoek die participatief, ervarings- en actiegericht zijn. Gelukkig hebben de redacteurs een overzicht toegevoegd met korte beschrijvingen van elk hoofdstuk, zodat de lezer(es) snel weet welke hoofdstukken zijn of haar interesse hebben. Het handboek bestaat uit vier delen met elk rond de dertien bijdragen; het laatste deel vormt een beetje een vreemde staart. In dit vierde deel lijken bijdragen te zijn opgenomen die niet in de andere delen waren onder te brengen en waar vervolgens een naam (*skills*) aan is gegeven om het toch nog wat te laten lijken. Zo is er bijvoorbeeld een hoofdstuk in opgenomen over de maatschappelijke taak van universiteiten en ook is er nogal wat overlap met hoofdstukken uit andere delen, omdat ook daarin de bijzondere rol en competenties van de actieonderzoeker veelvuldig aandacht krijgen.

In de introductie zetten de redacteurs vijf globale kenmerken van actieonderzoek uiteen. Het komt er kortweg op neer dat actieonderzoek een (a) participatief en democratisch (b) zich voortdurend ontwikkelend proces is van (c) reflectie in actie dat primair is gericht op de ontwikkeling van (d) praktische kennis die bijdraagt aan (e) menselijke ontwikkeling, vergroting van het welbevinden

van (groepen) mensen en meer duurzame relaties met onze natuurlijke en sociale omgeving. Daaraan ten grondslag ligt een postpositivistische visie op de wereld en het samenleven (het referentiekader van de redactie is de structuratietheorie van Giddens) waarin ideeën over taal en betekenisgeving, over kritisch denken en over democratie en machtsverhoudingen centraal staan. Het participatieve bestaat daarin dat de belanghebbenden geen object van onderzoek zijn, maar medeonderzoekers. Dat betekent dat in actieonderzoek de traditionele scheiding tussen subject en object en de daarbij horende hiërarchische machtsverhouding wordt doorbroken. Voor de deelnemers in het actieonderzoek betekent dit *empowerment* door bewustwording van de eigen machtspositie (qua opleiding, rol, gender, leeftijd, etniciteit, en dergelijke) en de ontwikkeling van nieuwe, bruikbare kennis, inzichten en vaardigheden.

Het eerste deel van het handboek geeft een inblik in verschillende paradigma's en theoretische perspectieven die ten grondslag liggen aan actieonderzoek. Het gaat om bijdragen vanuit de kritische theorie, de pragmatische filosofie, het constructivisme, de humanistische psychologie, systeemtheorie en een epistemologie gebaseerd op het werk van Aristoteles. Daarnaast zijn er ook hoofdstukken die het vraagstuk van 'ras', gender en macht aanpakken in relatie tot actieonderzoek.

Het tweede deel betreft de verschillende benaderingen van actieonderzoek in de praktijk. Hier zijn heel verrassende hoofdstukken bij, ofwel omdat je ze niet zou verwachten in een handboek over actieonderzoek, zoals de bijdrage over klinisch onderzoek, ofwel omdat zij het gebruik van alternatieve werkvormen uit de doeken doen, zoals ethnodrama of narratieve benaderingen. Een voorbeeld van dit laatste vinden we in hoofdstuk 19, dat handelt over organisatieontwikkeling door middel van 'dialoogconferenties'. Het gaat hierin om het tot stand brengen van dialogen tussen uiteenlopende partijen in een organisatie, waarin nieuwe visies kunnen ontstaan die binnen de conventionele communicatiestructuur van een organisatie vaak niet mogelijk zijn. Tevens wordt er gericht gewerkt aan praktische uitkomsten en de evaluatie daarvan, zodat (mooie) woorden ook worden omgezet in daden. In het hoofdstuk over kritisch ethnodrama (hoofdstuk 20) wordt interactief theater ingezet om met het publiek en de spelers over betekenissen van onderzoeksbevindingen in gesprek te raken en zo nieuwe onderzoeksdata te genereren en/of als educatief middel in de bewustwording en omgang met mensen wanneer er sprake is van bijvoorbeeld schizofrenie, alcoholgebruik of seksueel geweld.

In het derde deel maakt de lezer(es) kennis met die praktijk, want de verschillende hoofdstukken bevatten uiteenlopende voorbeelden van actieonderzoek. Dit deel geeft een kijkje in de wijze waarop theoretische en methodologische uit-

gangspunten in concreet onderzoek gestalte krijgen en biedt een aardig beeld van de uiteenlopende terreinen waarop en groepen met wie onderzoekers werken, evenals van de creativiteit die kenmerkend is voor deze vorm van onderzoek. Actieonderzoek blijkt namelijk niet gebonden aan een bepaalde methode; de (co-)onderzoekers kunnen putten uit verschillende methodologische tradities en werkvormen zolang die maar in overeenstemming zijn met de uitgangspunten van actieonderzoek. Zo kan er bijvoorbeeld zinvol gebruikgemaakt worden van vragenlijstonderzoek (zie bijvoorbeeld hoofdstuk 31 over de ontwikkeling van organisatienetwerken). Ook in de evaluatie van een jongereninloopcentrum, waarbij de jongeren zelf een actieve rol hadden in het onderzoek, de keuze van methoden en de analyse van de bevindingen, werden vragenlijsten gebruikt, aangevuld met semi-gestructureerde interviews, *mapping* en 'prioriterings' technieken (hoofdstuk 40). Een prachtig voorbeeld van alternatieve methoden in actieonderzoek is het gebruik van fotografie als middel voor heling en verandering. Met het maken van foto's en vertellen daarover creëerden de door een langdurige oorlog getraumatiseerde vrouwen in Chajul (Guatemala) een getuigenis, een PhotoVoice, van de wreedheden jegens hun volk en gaven zij uitdrukking aan hun behoeften op het terrein van gezondheid en educatie (hoofdstuk 36). Andere bijdragen in dit deel roepen echter vraagtekens op omdat het begrip actieonderzoek hier naar mijn idee wel erg ver wordt opgerekt. Een voorbeeld daarvan is het hoofdstuk over '*transpersonal co-operative inquiry*' dat een spiritueel innerlijk of zelfonderzoek betreft maar waarin de 'actie' ver te zoeken is.

Het vierde deel ten slotte belicht enkele competenties die nodig zijn bij actieonderzoek. Het gaat daarbij om het afleren van bestaande manieren van zien, denken en handelen, zodat er ruimte komt voor nieuwe. Immers, actieonderzoek vraagt andere rollen (bijvoorbeeld die van coach) en dus ook vaardigheden van de onderzoeker als andere vormen van onderzoek. Een voorbeeld daarvan is dat de onderzoeker niet alleen bezig is met de inhoud, maar ook met het proces van onderzoek doen (hoofdstuk 41 en 42). Een andere heel belangrijke competentie die hier aan de orde komt, maar die we ook in de andere delen tegenkwamen, is die van (zelf)reflectie (hoofdstuk 44).

Het handboek eindigt met een hoofdstuk over de kwaliteit van actieonderzoek die expliciete aandacht heeft. Deze heeft betrekking op de vijf kenmerken uit het inleidend hoofdstuk en daarmee is het boek rond. Het betreft: 1) de kwaliteit van de relaties met de belanghebbenden (medeonderzoekers) en met name de mate van participatie; 2) de aard en kwaliteit van de ontwikkelde uitkomsten: (verschillende soorten) kennis, inzichten en vaardigheden; 3) de bruikbaarheid voor de belanghebbenden; 4) de waarde of het belang van het onderzoek; en 5) het bekijken van veranderingen op de langere termijn. De auteurs benadrukken dat het in de vaak chaotische en veelomvattende praktijk van

actieonderzoek zwaar zal vallen, zo niet onmogelijk zal zijn om op alle vijf punten kwaliteit te waarborgen. Hierin zullen prioriteiten gesteld of keuzen gemaakt moeten worden en afhankelijk van de mate van participatie in het actieonderzoek zal dit in dialoog met de belanghebbenden plaatsvinden.

In het handboek zijn vele verschillende benaderingen en praktijken van actieonderzoek bijeengebracht. De redacteurs spreken zelf over een 'familie' van actieonderzoekbenaderingen. De leden van deze familie lijken echter vaak erg weinig op elkaar en ze behoren lang niet allen tot de kern van de familie. Voor de lezer(es) die niet bekend is met actieonderzoek, wordt echter niet duidelijk welke perspectieven en tradities domineren op dit terrein. Het is ook de vraag of bepaalde familieleden (lees: perspectieven en tradities) wel met elkaar door één deur kunnen, zoals het handboek lijkt te suggereren. Daarvoor zijn de verschillen te groot. Studenten die zich willen inlezen op dit terrein zou ik dit handboek dan ook niet aanraden, omdat het eerder verwarring dan helderheid schept. Voor gevorderde academici en professionals daarentegen vormt het juist door de uiteenlopende tradities, perspectieven, methoden en voorbeelden, een inspirerend boek. Het stimuleert de reflectie en creativiteit in het eigen onderzoek, helpt bij de onderbouwing daarvan en verschuivingen daarin en *last but not least*: het stelt de fundamentele vraag naar het belang en de betekenis van het onderzoek opnieuw aan de orde: waarom doen we dit werk? En: waarom doen we het op deze manier?

Boekgegevens

Peter Reason & Hilary Bradbury (eds.) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice* London: Sage, 2001. 468 pag.
ISBN 0-7619-6645-5 ±€ 123,05

Meer theorie dan inzicht

Henk Vreekamp

Inleiding

In haar inleiding *Het levendige linkse activisme als onderdeel van de sociale betrokkenheid van velen*, schetst docent Saskia Poldervaart het theoretisch kader waarbinnen het leeronderzoek van haar studenten naar nieuwe sociale bewegingen plaatsgreep. De bundel wil het standaardwerk van Jan Willem Duyvendak et al. uit 1992 actualiseren en aanvullen waar het de alternatieve bewegingen betreft